

УДК 371.15

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.16>**В. К. Нечай-Велкова**аспірант кафедри теорії та методики професійної освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ЧИННИКА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ УКРАЇНИ

У статті окреслено особливості етнокультурної підготовки студентів-магістрів в умовах євроінтеграції нашої держави; увага університетської освіти повинна акцентуватися на вихованні новатора та патріота своєї країни в умовах поліетнічного та полікультурного середовища. Основним шляхом полікультурної свідомості особистості має стати формування етнокультурної компетентності у магістрів образотворчого мистецтва як носіїв художньої культури та мистецької освіти.

Етнокультурна компетентність студента-магістра є елементом не лише мистецької освіти та художньої направленості навчання, а і його буденної свідомості та повсякденної поведінки. Тому вона має наскрізний характер і охоплює всі сфери життєдіяльності, проявляється переважно на підсвідомому рівні. У зв'язку з цим виділено напрями формування етнокультурної компетентності студентів: етнокультурна ідентифікація, яка може бути об'єктивною та суб'єктивною; включення в творчу педагогічну діяльність через «занурення» в світ етнокультури; етнокультурна теоретична підготовка, яка передбачає наявність маркерів етнічної самоідентифікації, а саме зовнішніх стимулів-орієнтирів та внутрішніх орієнтирів.

Метою етнокультурної підготовки майбутнього педагога образотворчого мистецтва є набуття етнопедагогічної освіченості, яка включає систему знань, що лежать в основі здійснення процесу навчання на ґрунті традиційної педагогічної культури відповідно до сучасного гуманістичного орієнтування системи освіти; етнопедагогічного кругозору, який передбачає обізнаність в актуальних проблемах навчання та виховання на основі традиційної педагогічної культури і апробовані способи їх вирішення; етнопедагогічного мислення, тобто стилю мислення, орієнтованого на знаходження шляхів оптимальної організації процесу навчання на основі народного досвіду у цій галузі; етнопедагогічного досвіду, тобто досвіду прийняття етнопедагогічно грамотних рішень.

Основними психолого-педагогічними засадами етнокультурної компетентності магістра образотворчого мистецтва визначено: формування етнокультурної компетентності зумовлюється перебудовою внутрішньої сутності педагога; етнокультурна компетентність характеризується рівнем засвоєння майбутнім педагогом знань про культуру; етнокультурна компетентність дає змогу впроваджувати в професійній діяльності фундаментальні положення етнопедагогіки.

Ключові слова: етнокультура, компетентність, магістр образотворчого мистецтва, художня культура, євроінтеграція.

Постановка проблеми. Інтеграція України у світову спільноту потребує радикальних змін в освітній галузі. Необхідна наскрізна гуманізація освіти, посилення особистісного виміру в педагогічній науці і практиці. Орієнтація на людину (дитину, юнака-дівчину, студента, якісно підготовленого спеціаліста) має стати головною метою і змістом системи освіти XXI ст. На перше місце потрібно поставити людину і людинознавчі дисципліни [4, с. 122]. З цією метою освіта повинна сприяти усвідомленню людиною власних коренів, свого місця у світі, засвоєння кожним індивідом етнокультури спільноти як способу її буття, з тим, щоб у майбутньому вміти вступити в діалог з іншими культурами, вільно рухатися у їхньому просторі за принципом «зі знання і поваги власної культури починається повага до інших культур, бажання вивчити знаки, символи, коди іншої спільноти, розуміти їх стереотипи поведінки, особливості світовідчуття та світосприйняття – основа толерантності і єдності». Це

вірний шлях до формування культури міжетнічного спілкування, діалогу культур, без чого неможливе вільне просування у спільному європейському та світовому просторі.

У документах ООН і ЮНЕСКО, що стосуються проблем виховання дітей і молоді у XXI ст., зазначається: підготувати молодь до життя в полікультурному світі – одне із пріоритетних завдань сучасної освіти. В доповіді Міжнародної комісії з освіти для XXI ст. підкреслюється, що одна з найважливіших функцій сучасної вищої школи – навчити людей жити під одним спільним дахом, допомогти їм перетворити існуючу взаємозалежність держав і етносів у свідому солідарність. Університетська освіта покликана виховувати новатора та громадянина-патріота своєї країни, відповідальну особистість, яка визнає верховенство права і є компетентним фахівцем в обраній галузі [6, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема етнокультурної підготовки

майбутніх педагогів в останні роки цікавить багатьох дослідників, зокрема О. Батухтін, Г. Воробей, Р. Дружененко, Т. Дяченко, Я. Журецького, Т. Зякун, В. Комісарова, О. Кузик, І. Лебідь, В. Мусієнко, Г. Філіпчука та інші.

Як окрема компетентність етнокультурна підготовка майбутніх педагогів отримала розповсюдження лише в останні кілька десятиріч і лише у ключі культурного та естетичного компонентів професійної компетентності майбутнього фахівця художньої освіти (В. Адольфа, Б. Гершунського, М. Розова, М. Сластьоніна). Саме тому досліджень даного поняття досить мало.

Окремі аспекти теорії і методики художньої підготовки, естетичного виховання і художньої освіти здійснені Г. Бідою, В. Бутенко, І. Зязюном, А. Комаровою, О. Кузьмінім, М. Лещенко, Л. Масол, Я. Пономарьовим, Н. Ростовцевим, О. Рудницькою, А. Унковським, Г. Шегалевим, в яких розкривається роль мистецтва в художньому розвитку особистості майбутнього фахівця.

Мета статті – дослідити шлях розвитку поняття «етнокультурна компетентність» та основні напрями її формування магістра образотворчого мистецтва в умовах університетської освіти.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до пояснення поняття «етнокультурна компетентність», слід дати тлумачення більш широкій категорії, а саме «етнопедагогіці».

Поняття «етнопедагогіка» в науковий обіг ввів Г. Волков. Етнопедагогіку він трактує як науку про досвід народних мас щодо виховання підростаючого покоління. Вона вивчає шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній педагогічній практиці, з'ясовує педагогічний зміст багатьох явищ народного життя і їх відповідність сучасним виховним завданням [2, с. 22]. Народна педагогіка є складовою частиною народної (етнічної) культури. Це той могутній феномен, що забезпечує збереження національного характеру, звичок і психології людини [7, с. 5].

Дослідниця А. Бугаєва використовує термін «традиційна педагогічна культура» в значенні «етнічна педагогіка», яка досліджує особливості функціонування народної педагогіки з позицій національної психології.

Етнопедагогічна культура, за визначенням В. Ніколаєва, є соціально-педагогічним феноменом, який характеризує міру засвоєння традиційної педагогічної культури народу, розуміння виховної сутності її цінностей, їх адекватного використання в сучасній виховній практиці [5, с. 15].

Етнокультурна компетентність ставить за мету етнокультурну підготовку і вимагає набуття майбутнім педагогом образотворчого мистецтва:

– етнопедагогічної освіченості – системи знань, що лежать в основі здійснення процесу навчання на ґрунті традиційної педагогічної куль-

тури відповідно до сучасного гуманістичного зорієнтування системи освіти;

– етнопедагогічного кругозору – обізнаності у актуальних проблемах навчання та виховання на основі традиційної педагогічної культури і апробованими способами їх вирішення;

– етнопедагогічного мислення – становлення стилю мислення, орієнтованого на знаходження шляхів оптимальної організації процесу навчання на основі народного досвіду у цій галузі;

– етнопедагогічного досвіду – досвіду прийняття етнопедагогічно грамотних рішень.

М. Харитонов у структурі етнопедагогічної компетентності виділяв такі компоненти:

– цілі засвоєння навчальних дисциплін на основі традиційної педагогічної культури, їх змістове наповнення і пріоритетність в умовах сьогодення;

– психологічні механізми оволодіння етнопедагогічними знаннями і способами їх використання в процесі навчання;

– етнопедагогічні поняття і фактори, що безпосередньо наявні в шкільних підручниках або пов'язані з ними;

– критерії оцінки дидактичних і розвиваючих цінностей різного етнопедагогічного змісту;

– найбільш типові способи засвоєння традиційної педагогічної культури (інструментарію, організаційних форм навчання і контролю) [9, с. 14].

Однак зазначимо, що наведені компоненти структури необхідно постійно оновлювати і переглядати відповідно до вимог сучасної освіти, орієнтувати майбутніх магістрів образотворчого мистецтва на розвиток і соціалізацію особистості в умовах поліетнічної держави. Саме тому представляють інтерес дослідження В. Шаповалова, у яких визначено актуальні принципи побудови та розвитку національної освіти в умовах поліетнічності, а саме:

– включення студентів у рідну етнокультурну традицію;

– реалізація конституційного права виховання і навчання рідною мовою;

– перехід від власної етнокультури до визнання і розуміння культур етносів спільного проживання в умовах поліетнічності та наступного сприйняття світових художніх цінностей;

– динамічна єдність трьох основ: етнічної, національної, загальнолюдської;

– принцип варіативної побудови університетської художньої освіти [10, с. 16].

Етнокультурна компетентність студента-магістра є елементом не лише мистецької освіти та художньої направленості навчання, а і його буденної свідомості та повсякденної поведінки. Тому вона має наскрізний характер і охоплює всі сфери життєдіяльності, проявляється переважно на підсвідомому рівні.

Слід усвідомлювати, що етнокультурна компетентність або некомпетентність особистості яскраво і суспільно значуще проявляється на стику культур, де можуть виникати різні конфлікти, пов'язані з розумінням, адекватним сприйняттям предметів, явищ, процесів відповідної культури. Необхідно пам'ятати, що на тлі зниження загальної етнокультурної компетентності в сучасних індустріальному суспільстві виявляються явища суспільної незатребуваності цієї якості [3, с. 64–65]. Тому рівні етнокультурної компетентності або некомпетентності студента-магістра визначаються як індивідуальними, так і суспільними факторами.

Посилаючись на теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, етнопедагогічної літератури і власний практичний досвід, нам видається доречним виділити такі напрями формування етнокультурної компетентності магістра образотворчого мистецтва:

1. Етнокультурна ідентифікація педагога, що включає дві характеристики:

- об'єктивна – культурна основа;
- суб'єктивна – самоприписування;

2. Включення в творчу педагогічну діяльність через «занурення» в світ етнокультури;

3. Етнокультурна теоретична підготовка магістрів як основа готовності до здійснення етнокультурного виховання.

Етнокультурна ідентифікація в даний час зазначається як ототожнення, уподібнення себе з членами даної етнічної спільноти; процес співставлення і порівняння суб'єкта даної етнічної спільноти з суб'єктами даної та інших спільнот [11, с. 130]. Емоційно-когнітивний процес об'єднання суб'єктом себе з іншими представниками етнічної групи, позитивно ціннісне ставлення до історії, культури, національних традицій і звичаїв свого народу, до його ідеалів, мови, території проживання етносу, його державності отримав назву етнічної ідентичності або етнічності [11, с. 131].

Маркерами етнічної самоідентифікації є:

1) зовнішні орієнтири-стимули (етнотип, мова; культура, родина; відчуття «малої батьківщини»; спільність традицій, звичаїв; епос, історія етносу; відомі предки);

2) внутрішні орієнтири: самовідчуття, самопочуття в даному етносередовищі; внутрішньо етнічна близькість; емоційний зв'язок з етнічною спільнотою; особистий вибір рішення [1, с. 11].

Говорячи про вплив етнокультурних умов на соціалізацію особистості, можна виділити дві групи особливостей: вітальні (біолого-фізичні) і ментальні (фундаментальні духовні властивості). Менталітет етносу – це «глибинна духовна будова, властива етносу як великій групі людей, сформованій у певних природно-кліматичних і історико-культурних умовах» [4, с. 143]. Менталітет

етносу визначає властиві його одиницям способи бачення і сприйняття навколишнього світу чуттєвому та прагматичному рівнях. Умовами підсвідомого засвоєння менталітету етносу, на думку О. Фурси, є: досконале знання рідної мови; етнічна концепція особистості і її виховання; національна самосвідомість, що проявляється в національній ідентифікації, у формуванні уявлень про типові риси своєї етнічної спільноти, її цілісності; в усвідомленні спільності історичного минулого, уявлень про рідну землю, культуру народу, зокрема, художнє мистецтво [8, с. 14].

Поетапне включення в творчу педагогічну діяльність національного закладу освіти шляхом «занурення» у світ традиційної культури – другий напрям формування етнокультурної компетентності студента-магістра. Третій напрям формування етнокультурної компетентності магістра образотворчого мистецтва вбачаємо у теоретичній підготовці студента в галузі народної педагогіки, етнопедагогіки і етнопсихології, художньої культури і мистецтва як основи готовності до здійснення етнокультурного виховання.

Таким чином, окреслені напрями формування етнокультурної компетентності дають змогу виявити і охарактеризувати психолого-педагогічні засади етнокультурної компетентності магістра образотворчого мистецтва:

1. Формування етнокультурної компетентності зумовлюється перебудовою внутрішньої сутності педагога в духовно-практичній діяльності, безперервним моральним вибором у результаті засвоєння ціннісних орієнтацій етнокультури, оптимальним природовідповідним розвитком всіх сфер особистості – когнітивної, морально-вольової, діяльнісно-практичної, емоційної.

2. Етнокультурна компетентність характеризується рівнем засвоєння майбутнім педагогом знань про культуру етносу, інтеріоризації його цінностей, засад, сенсу існування, теоретичної і практичної готовності педагога до трансляції цінностей, що мають яскраво виражену гуманістичну спрямованість, у практичній педагогічній та художній діяльності.

3. Етнокультурна компетентність дає змогу майбутньому педагогу впроваджувати в професійній діяльності фундаментальні положення етнопедагогіки, оптимально враховуючи етнокультурні і етнопсихологічні особливості одиниць спільноти, їх художньої культури.

Висновки і пропозиції. В умовах євроінтеграції метою вищої освіти студентів-магістрів має стати усвідомленість людиною власних коренів, свого місця у світі, засвоєння кожним індивідом етнокультури спільноти, культури міжетнічного спілкування. Етнокультурна компетентність як рушійний механізм адекватного ставлення до поліетнічності покликана виховувати у магістрах

образотворчого мистецтва сферу матеріальної і духовної художньої культури, яка виражається у етнопедагогічній освіченості, етнопедагогічному кругозорі, етнопедагогічному мисленні, етнопедагогічному досвіді.

Можна виділити такі основні напрями формування етнокультурної компетентності магістра образотворчого мистецтва: етнокультурна ідентифікація, яка може бути об'єктивною (культурна основа) або суб'єктивною (самоприписування); «занурення» в світ етнокультури засобами включення в творчу педагогічну діяльність; етнокультурна теоретична підготовка магістрів як основа готовності до здійснення етнокультурного виховання.

Перспективами для подальшого дослідження вважаємо вивчення структурних компонентів та рівнів сформованості етнокультурної компетентності студента-магістра образотворчого мистецтва.

Список використаної літератури:

1. Василенко Л.М. Взаємодія вокального і методичного компонентів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02: Київ, 2003. 21 с.
2. Волков Г.Н. Этнопедагогика: учебник для студентов средних и высш. учеб. заведений. Москва : Академия, 1999. 168с.
3. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; за ред. Ю.І. Римаренко та ін. Київ : Довіра: Генеза, 1996. 942 с.
4. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI ст. / В. Литвин, В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. Київ : Навчальна книга, 2004. Кн. 2: Освіта і наука: творчий потенціал державо- і культуротворення. 672 с.
5. Николаев В.А. Теория и методика формирования этнопедагогической культуры учителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. Москва : МПГУ, 1998. 28 с.
6. Олексюк О.М., Ткач М.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: навч. посібник. Київ : Знання України, 2004. 264 с.
7. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
8. Фурса О.О. Організаційно-педагогічні засади навчально-виховного процесу у мистецькому коледжі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2005. 21 с.
9. Харитонов М.Г. Теория и практика этнопедагогической подготовки учителя начальных классов национальной школы : автореф. дисс. д-ра пед. наук. Москва : МПГУ, 1999. 32с.
10. Шаповалов В.К. Этнокультурная направленность Российского образования: автореф. дисс. д-ра пед. наук. Ставрополь, 1997. 32с.
11. Этнопсихологический словарь / под ред. В.Г. Крысько. Москва : Московский психолого-социальный словарь, 1999. 343с.
12. Московский психолого-социальный словарь, 1999. 343с.

Nechai-Velkova V. Main areas of formation of ethncultural competence as a factor of europeanization of Ukraine

The article outlines the peculiarities of ethno-cultural preparation of masters students in the conditions of our country's European integration; the focus of university education should be on the upbringing of the innovator and patriot of their country in a multiethnic and multicultural environment. The main path of multicultural personality consciousness should be the formation of ethnocultural competence of masters of fine arts as carriers of artistic culture and art education.

The ethno-cultural competence of the Master's student is an element not only of artistic education and artistic orientation of education, but also of his everyday consciousness and daily behavior. Therefore, it has a cross-cutting nature and covers all spheres of life, manifested mainly at the subconscious level. In this connection, the directions of formation of students' ethnocultural competence are distinguished: ethnocultural identification, which can be objective and subjective; inclusion in creative pedagogical activity through "immersion" in the world of ethnoculture; ethno-cultural theoretical training, which presupposes the presence of markers of ethnic self-identification, namely external stimulus-orientations and internal orientations.

The purpose of ethno-cultural preparation of the future teacher of fine arts is to acquire ethno-pedagogical education, which includes the system of knowledge that underlies the process of teaching on the basis of traditional pedagogical culture in accordance with the modern humanistic orientation of the education system; ethno-pedagogical outlook, which provides awareness of the actual problems of education and upbringing on the basis of traditional pedagogical culture and proven ways of solving them; ethno-pedagogical thinking, that is, a style of thinking focused on finding ways to optimally organize the learning process based on popular experience in the field; ethno-pedagogical experience, ie the experience of making ethno-pedagogically competent decisions.

The basic psychological and pedagogical principles of the ethno-cultural competence of the master of fine arts are revealed: the formation of ethno-cultural competence is conditioned by the restructuring of the inner essence of the teacher; ethno-cultural competence is characterized by the level of mastering the future teacher of knowledge about culture; ethnocultural competence enables the implementation of fundamental provisions of ethnopedagogy in professional activity.

Key words: ethnoculture, competence, master of fine arts, artistic culture, European integration.